

перераб. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 416 с.

8. Основы бизнеса / Под ред. Ю.Б.Рубина. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: ООО «Маркет ДС Корпорейшен», 2005. – 784 с.

Получено 18.08.2005

УДК 338.532.43

Т.П.ЮР'ЄВА, канд. екон. наук, Н.М.МАТВЄЄВА, С.Ю.ЮР'ЄВА

Харківська національна академія міського господарства

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЦІНОУТВОРЕННЯ В ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОМУ ГОСПОДАРСТВІ – КЛЮЧОВЕ ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Розглядаються вади діючої системи ціноутворення в ЖКГ, запропоновано заходи щодо її вдосконалення.

Житлово-комунальне господарство (ЖКГ) – одна з пріоритетних галузей господарського комплексу, яка забезпечує життєдіяльність населених пунктів та суттєво впливає на розвиток економічних відносин у державі. Однак, на сьогоднішній день в ЖКГ накопичилась низка проблем, які ставлять під загрозу спроможність його стійкого функціонування: неефективно використовуються фінансові, матеріальні і людські ресурси. Все це вимагає проведення системних перетворень у галузі. Тож не випадково, що реформування житлово-комунальної сфери є одним з пріоритетів соціально-економічної політики України.

Верховною Радою України 24.06.04 р. прийнято Закон України «Про Загальнодержавну Програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2004-2010 роки», мета якого – підвищення ефективності та надійності функціонування галузі. Одним з пріоритетних напрямків реформування визначено забезпечення беззбиткового функціонування підприємств ЖКГ шляхом запровадження нового механізму формування цін і тарифів на житлово-комунальні послуги, спрямованого на забезпечення ефективного господарювання та економного використання енергетичних та матеріальних ресурсів; встановлення плати за житлово-комунальні послуги відповідно до їх якості та обсягів споживання; повного відшкодування суб'єктам господарювання економічно обґрунтованих витрат, пов'язаних з виробництвом та виконанням житлово-комунальних послуг, що обраховані відповідно стандартів, норм, порядків і правил; досягнення оптимального співвідношення у рівні доходів населення і його витратах на оплату житлово-комунальних послуг; щорічного оприлюднення у ЗМІ результатів діяльності підприємств ЖКГ та аналітичних матеріалів щодо їх фактичних витрат, затверджених у тарифах [1].

Житлово-комунальне господарство – багатогалузеве. На сучасному стані в ЖКГ сформувалося два основних напрямки організаційно-правового впливу на економічні результати діяльності підприємств:

- формування конкурентного середовища в галузях: житлове господарство, благоустрій, побутове обслуговування, санітарне очищення й ін.;

- антимонопольне регулювання підприємств галузей, що здійснюють постачання ресурсів (тепло-, газо-, водо-) за допомогою мережного господарства, так званих локальних монополістів на відповідних ринках послуг. Тут антимонопольне регулювання спрямоване на ліквідацію негативних наслідків від необґрунтованого підвищення цін і тарифів на комунальні послуги і на усунення незадовільної їхньої якості в умовах коли споживач не може відмовитися від цього виду послуг на конкретній території [2].

Відповідно до цих напрямків дещо різні підходи ціноутворення. Так, якщо для галузей першого напрямку, удосконалення ціноутворення полягає в основному, в удосконаленні формування, затвердження та корегування економічно обґрунтованих тарифів на житлово-комунальні послуги відповідно до їх якості та обсягів споживання, то для підприємств – природних монополістів – окрім того, велике значення має удосконалення системи регулювання тарифів.

Більшість підприємств ЖКГ є природними монополістами, крім того, комунальні підприємства надають послуги, що мають велике соціальне значення. Саме тому держава регулює їх ціни.

Метою державного регулювання діяльності підприємств ЖКГ в Україні є забезпечення ефективності функціонування ринків комунальних послуг на основі збалансування інтересів держави, суб'єктів природних монополій і споживачів їх послуг та товарів.

Процес ціноутворення на підприємствах ЖКГ, зокрема на підприємствах – природних монополістах, має суттєві відмінності від процесу ціноутворення притаманного підприємствам, що діють в умовах конкуренції, не тільки з причин відношення до природних монополістів, але й тому, що ЖКГ має свої, притаманні лише йому відмінності, обумовлені особливостями організації його виробничої діяльності такі, як тісний зв'язок з промисловістю; різноманітність підгалузей і видів підприємств; місцевий характер; органічний (комплексний) зв'язок одного підприємства з іншим; зв'язок більшості підприємств з певною територією (локальність обслуговування); велика розкиданість споруд по території міста; специфічність зв'язку виробництва та споживання.

Розглянемо особливості, що притаманні процесу ціноутворення в ЖКГ.

Підприємства ЖКГ реалізують свою продукцію (послуги) споживачам за системою ставок, що називається комунальні тарифи. За своїм економічним змістом комунальні тарифи є різновидом роздрібних цін.

В основу формування тарифів закладено вимоги так званого «витратного механізму ціноутворення» [3]. Це означає, що основою тарифу є собівартість, тобто витрати на виробництво і реалізацію продукції (послуг). Об'єктами калькулювання собівартості на підприємствах ЖКГ є продукція, роботи, послуги за кожним видом діяльності, а калькульованою одиницею – вимірники, характерні для кожного їх виду: у водопостачанні – це 1 м³ реалізованої споживачам води, теплопостачанні – 1 Гкал. наданої теплової енергії, міськелектротранспорті – 1 пасажироперевезення та ін.

Величина тарифу, як і роздрібною ціни, повинна бути достатньою для відшкодування витрат на виробництво і реалізацію продукції (послуг) і, крім того, включати певну частку прибутку. Звичайно комунальний тариф включає повну собівартість одиниці продукції (С), прибуток (П), податок на додану вартість (ПДВ) і розраховується за формулою

$$T = C + П + ПДВ. \quad (1)$$

Розмір тарифу впливає на формування доходу підприємства і, як наслідок, на кінцевий результат його роботи.

При економічному обґрунтуванні тарифів підприємств – локальних монополістів, наприклад, підприємств з водопостачання, застосовується середній тариф. Розмір середнього тарифу (Т_{ср.}) по підприємству визначається у грн. на одиницю калькулювання за формулою

$$T_{ср} = Дз / Qз, \quad (2)$$

де Дз – загальний дохід від реалізації продукції (послуг) по всіх групах споживачів, тис. грн.; Qз – загальний обсяг реалізації води для всіх споживачів, тис. м³.

Розробка комунальних тарифів базується на індивідуальній (а не середньо галузевій) нормативній собівартості, що відображає об'єктивні, природні, демографічні, містобудівельні, економічні умови кожного населеного пункту.

Найбільше на розмір тарифів впливають такі ціноутворюючі чинники:

- містобудівні особливості населеного пункту (щільність населення, протяжність мереж);
- рівень благоустрою житлового фонду;
- потужність підприємства і рівень її використання;

- особливості технологічного процесу виробництва послуги;
- види і технологічні схеми доставки матеріального носія та ін.

При цьому вплив кожного з цих чинників повинен розглядатися в межах муніципальних утворень, розташованих в одному регіоні.

Процес формування (розрахунку) тарифів включає такі етапи:

- 1) визначення повної собівартості послуг;
- 2) планування прибутку;
- 3) визначення середнього тарифу;
- 4) розподіл витрат та прибутку між групами споживачів;
- 5) вибір структури та виду тарифів для нарахування плати за послуги по групах споживачів.

Підприємства ЖКГ використовують єдині і диференційовані тарифи. Для єдиних тарифів характерним є те, що величина ставки не змінюється залежно від якості продукції або інших факторів. Диференційовані тарифи застосовують двох видів: коли величина ставки залежить від якості наданої послуги або коли величина ставки залежить від категорії споживачів. Якщо у першому випадку, коли тариф встановлюється залежно від якості послуг, диференціація ставок обґрунтована, оскільки для надання послуги вищої якості необхідні більші витрати, то у другому випадку диференціація ставок економічно необґрунтована, тому що всім категоріям споживачів продається продукція однакової якості, маючи, отже, однакову собівартість.

Щодо підприємств – природних монополістів, то у своїй діяльності вони застосовують диференціацію тарифів залежно від категорії споживачів. Споживачі поділяються на три категорії (групи): населення, організації і заклади бюджетної сфери; промисловість та інші споживачі. У цьому випадку рівень цін для однієї категорії споживачів (промисловість) встановлюється з суттєвим перевищенням середніх витрат, а для іншої категорії (населення) – на рівні, що нижчий за середні витрати. У результаті додатковий прибуток, отриманий від першої категорії споживачів (промисловість) повинен компенсувати збитки від надання послуг населенню. Крім того, що така диференціація тарифів не є економічно обґрунтованою, вона не призводить до ефективної роботи підприємства, у всякому випадку в довгостроковій перспективі.

Причиною того, що підприємства водопостачання змушені вдаватися до економічно необґрунтованої диференціації тарифів є те, що сьогодні в багатьох містах тарифи для населення встановлюються на рівні, значно нижчому від їх собівартості. А в ст.31 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» зазначено, що «...у разі затвердження цін (тарифів) на житлово-комунальні послуги нижчими від

розміру економічно обґрунтованих витрат на їх виробництво орган, що їх затвердив, зобов'язаний відшкодувати з відповідного місцевого бюджету виконавцям (виробникам) різницю між затвердженим розміром цін (тарифів) та економічно обґрунтованими витратами на виробництво цих послуг». Найболючішим питанням залишається джерело покриття цих різниць. Хронічна нестача у бюджетах усіх рівнів коштів для компенсації недоодержаного підприємствами доходу стимулює необґрунтовану диференціацію тарифів, змушуючи природних монополістів щороку компенсувати значні збитки від обслуговування населення та його пільгової частини за рахунок прибутку, одержаного від обслуговування підприємств реального сектора економіки. Така система є певною мірою бажаною для держави, бо дає можливість розв'язати соціальні проблеми, адже стратегічною метою держави є забезпечення загальнодоступності соціально значущих послуг для всього населення.

Таким чином, можна припустити, що на сучасному етапі природні монополісти змушені порушувати норми антимонопольного законодавства з огляду на недосконалість регулюючої політики держави, а тарифи на послуги природних монополістів встановлено з урахуванням політичних, а не економічних міркувань.

Саме тому одним з напрямків реформування ціноутворення і ЖКГ є перехід від бюджетного дотування наданих населенню послуг до повного відшкодування витрат на їх виробництво при одночасному захисті малозабезпечених верств населення.

Державне регулювання цін на житлово-комунальні послуги запроваджено Постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. №1548 «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)». Так, згідно з п.16 додатку цієї Постанови Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації встановлюють, зокрема, тарифи на виробництво теплової енергії, послуги з тепlopостачання, водopостачання та водовідведення, з прибирання, вивезення та знешкодження твердих побутових відходів і рідких нечистот, які надаються суб'єктам підприємницької діяльності незалежно від форми власності для всіх споживачів.

Із ухваленням Закону України «Про місцеве самоврядування» основні фонди у галузі передано з державної до комунальної власності, а функції щодо встановлення тарифів – органам місцевого самоврядування та державним адміністраціям залежно від форми власності підприємства. Тому ціни (тарифи) на послуги, які надають підприємства

та організації комунальної власності відповідної територіальної громади, встановлюються виконавчими органами місцевого самоврядування, а тарифи на послуги, які надають установи та організації, які не належать до комунальної власності – Радою Міністрів АР Крим, областними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями за погодженням виконавчих органів місцевого самоврядування.

Разом з цим повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо встановлення та регулювання цін (тарифів) на житлово-комунальні послуги встановлюються й іншими нормативно-правовими актами. Зокрема, Законами України «Про місцеві державні адміністрації», «Про питну воду та питне водопостачання», «Про природні монополії» та прийнятим 24.06.04 р. ВРУ Законом України «Про житлово-комунальні послуги», предметом регулювання якого є правовідносини, що виникають між виробниками, виконавцями, споживачами у процесі створення, надання та споживання житлово-комунальних послуг.

Щодо обов'язків і повноважень центральних органів виконавчої влади, то, наприклад, Державний комітет України з питань житлово-комунального господарства, формує та реалізує державну політику у сфері житлово-комунального господарства, здійснює методичне забезпечення розвитку галузі. Антимонопольний комітет України здійснює захист економічної конкуренції на ринках житлово-комунальних послуг.

На сьогодні система регулювання тарифів не є досконалою. Зокрема, повністю не визначене питання розмежування повноважень при визначенні тарифів на комунальні послуги між органами місцевого самоврядування і органами державної влади.

Основними недоліками діючого порядку затвердження тарифів є:

- відсутність формалізації мети регулювання;
- закритість процедури затвердження тарифів для багатьох зацікавлених сторін;
- невизначеність строку дій тарифу, яка створює ситуацію економічної нестабільності як для підприємств, так і для споживачів;
- відсутність «прозорості» тарифу.

При цьому дуже важливим для споживача фактором при розрахунку тарифів є його прозорість (доступність і зрозумілість).

Для створення ефективної системи регулювання необхідно чітко розподілити функції управління муніципальним комунальним господарством і регулювання тарифів на комунальні послуги в межах компетенції органів місцевого самоврядування, визначити принципи, про-

цедуру регулювання, розробити систему стимулювання.

На наш погляд, система стимулювання повинна застосовуватись за наступними основними принципами:

- послідовність і прогноз зміни тарифів забезпечує передбаченість діяльності комунальних підприємств, підвищує їх інвестиційну принадність і знижує вартість позикового капіталу;

- «прозорість» тарифу дозволяє завоювати довіру кожного споживача і суспільства в цілому;

- регулювання повинно носити цілеспрямований характер і заключатися в оптимізації багатьох цілей, які мають суперечний характер і відображають інтереси різних груп – самого підприємства, муніципалітету, населення, промислових підприємств, інвестора і інше. Точний перелік цілей і їх значимість індивідуальні для кожного регулюючого органу. Побудова ієрархії цілей на основі балансу інтересів – ключова задача розробки системи регулювання.

Процедура регулювання визначає:

- період регулювання, період дії встановленого тарифу або регульованої ціни;

- умови, за яких тариф може бути переглянутий протягом регульованого періоду (достроково);

- об'єм і склад інформації, що надається підприємствами – локальними монополістами для забезпечення моніторингу діяльності підприємства в регульований період (з гарантією не проведення протягом цього часу зовнішніх аудиторських перевірок);

- об'єм і склад інформації, що надається підприємствами – локальними монополістами регулюючому органу при подачі заявки на тариф протягом регульованого періоду;

- порядок подачі, розглядання і затвердження заявки на перегляд тарифу або регульованої ціни.

Система регулювання повинна передбачати відповідальність регулюючого органу за прийняті рішення, забезпечення звітністю регулюючого органу і правила оскарження його рішень.

Для того, щоб система регулювання була максимально ефективна необхідно забезпечити:

- стимулювання економного використання фінансових і природних ресурсів комунальними підприємствами;

- стимулювання інвесторів до вкладу капіталу в перспективні комунальні підприємства;

- максимальне втягнення споживачів, інвесторів, платників податків в процес регулювання;

- зниження політизованості ціноутворення.

Виходячи з викладеного вище, зазначимо, що економічні перетворення в житлово-комунальному господарстві неможливі без розробки та впровадження нової ефективної системи ціноутворення.

На наш погляд, основними завданнями нової системи ціноутворення в житлово-комунальному господарстві є:

- обґрунтування рівня витрат, невиробничих витрат і вартості комунальних послуг, чіткий облік і справедливість цін та тарифів;
- формування соціально-економічних обґрунтованих цін і тарифів на комунальні послуги, які відображають фінансові можливості і потреби постачальників і споживачів;
- оптимізація і регулювання процесу ціноутворення в житлово-комунальному господарстві;
- визначення вартості комунальної продукції на всіх етапах її виробництва і поставки споживачу;
- поетапний перехід до введення єдиних цін і тарифів на однакові комунальні послуги для всіх споживачів;
- запровадження диференційованої плати за житло, до складу якої поступово включається плата за капітальний ремонт житлового будинку.

Для вирішення перелічених завдань потрібно розробити та належним чином затвердити низку законів, нормативно-правових актів, положень, інструкцій, методик планування та обліку витрат, розробити і запровадити механізми економічного стимулювання та ін. Виконати це треба в стислі строки, бо ефективність економічного механізму господарювання залежить саме від досконалої системи ціноутворення.

1. Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2004-2010 роки: Закон України від 24 червня 2004 р. №1869 -IV.

2. Юр'єва Т.П. Цінове регулювання діяльності підприємств ЖКГ // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2002. – №154. – С.27-33.

3. Економіка міського господарства / Т.П.Юр'єва, В.О.Костюк, В.А.Бардаков, В.В.Княжеченко, С.Ю.Юр'єва.; За заг. ред. Т.П.Юр'євої. – Харків: ХДАМГ, 2002. – 672 с.

Отримано 19.09.2005